

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXVIII

CLASSE DES SCIENCES HISTRIQUES

N° 18

Reçu à la VI séance de la Classe des sciences historiques le 28 juin 2017

Rédacteur

MIHAILO VOJVODIĆ
Membre de l'Académie

BEOGRAD
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

Примљено на VI скупу Одељења историјских наука од 28. јуна 2017. године

У р е д н и к
академик
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД
2018

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Технички уредник
Мира Зебић

Лектор
Младенка Савичић

Коректори
Невена Ђурђевић
Снежана Крсичић-Букарица

Тираж
300 примерака

Штампа
ПЛАНЕТА ПРИНТ, Београд

C A Д P Ж A J

Михаило Војводић, <i>Милораг Екмечић (1928–2015)</i>	1
Василије Ђ. Крестић, <i>Бечкеречки програм</i>	9
Vasilije Dj. Krestić, <i>Bečkerek Programme</i>	18
Десанка Ковачевић-Којић, <i>Двојно књиговодство у Дубровнику и Бенко Котруљевић (нови погледи)</i>	19
Desanka Kovačević-Kojić, <i>Double Entry Bookkeeping in Dubrovnik and Benko Kotruljević (New Aspects)</i>	34
Михаило Војводић, <i>Србија и балкански ратнови</i>	37
Mihailo Vojvodić, <i>Serbia and the Balkan Wars</i>	48
Гојко Суботић, <i>Ко су биле монахиње Јефимија и Евпраксија из најпачице на влашцијаници манастира Пућине?</i>	51
Gojko Subotić, <i>Who Were Nuns Jefimija and Evpraksija From the Inscription on the Epitaphion of Putna Monastery?</i>	61
Љубодраг Димић, <i>Повраћац у Европу. Југославија и питање европске безбедности на преласку из 60-их у 70-е године XX века</i>	63
Ljubodrag Dimić, <i>Return to Europe. Yugoslavia and the Question of European Security at the Turn of the Decade – from the 1960s to the 1970s</i>	95
Славенко Терзић, <i>Скадарски вилајет у другој половини XIX века. Опис руског конзулата у Скадру 1876. године</i>	97
Slavenko Terzić, <i>Vilayet of Skadar in the Second Half of the 19th Century. Description of the Russian Consulate in Skadar in 1876</i>	110

Рајко Кузмановић, <i>Улога науке и академија у развоју друштва</i>	111
Rajko Kuzmanović, <i>The Role of Science and Academies in the Development of the Society</i>	121
Christer Jorgensen, <i>Igniting the East. The Causes and Consequences of the 1875 Peasant Revolt in Bosnia-Herzegovina</i>	123
Кристер Јоргенсен, „Запалити исток“. Узроци и последице Босанско-херцеговачког устанка 1875. године	148
Душан Т. Батаковић, <i>Нови ревизионизам и стари стереотипи? Историографија о Србима и Србији након 1991. године</i>	149
Dušan T. Bataković, <i>New Revisionism and Old Stereotypes? On post-1991 Historiography on Serbs and Serbia</i>	170
Срђан Рудић, <i>Брачне везе босанске власите</i>	173
Srđan Rudić, <i>Marital Links of Bosnian Nobility</i>	188
Душан Берић, <i>Средњовековни почеци мађаризације</i>	189
Dušan Berić, <i>The Medieval Beginnings of Magyarization</i>	207
Марица Маловић Ђукић, <i>Которска патрицијска породица Бисте у средњем веку (14. и 15. век)</i>	209
Marica Malović Đukić, <i>Kotor Patrician Family of Biste in the Middle Ages (14th and 15th Centuries)</i>	222
Никола Б. Поповић, <i>Негоумице о Начертанију</i>	225
Nikola B. Popović, <i>Dilemmas About Načertanije</i>	251
Слободан Шоја, <i>La saga napoléonienne en Bosnie dans l'histoire et la littérature</i>	253
Слободан Шоја, <i>Наполеонска сага у Босни у историји и књижевности</i>	264
Маја Лаковић, <i>Руско посланство у Константинопољу и грчко-бугарски црквени спор (1856–1861)</i>	267
Maја Laković, <i>Russian Embassy in Constantinople and Greek-Bulgarian Ecclesiastical Dispute (1856–1861)</i>	280
Бранко Бешлин, <i>Борба либерала за превласћу у Друштву српске словесности и Матици српској (1864–1866)</i>	281
Branko Bešlin, <i>Struggle of Liberals for the Supremacy at the Society of Serbian Letters and Matica srpska (1864–1866)</i>	298

Борђе Микић, <i>Италијанизација у Трсту и околини у другој половини XIX века</i>	301
Đorđe Mikić, <i>Italianisation in Trieste and the Environs in the Second Half of the 19th Century</i>	327
Неделько В. Радосављевић, <i>Српска православна црквеношколска оштина у Мостару</i>	329
Nedeljko V. Radosavljević, <i>Serbian Orthodox Church-Educational Municipality in Mostar</i>	349
Константин В. Никифоров, <i>Короткий балканский век перед Великой войной</i>	351
Константин В. Никифоров, <i>Крајњи балкански век уочи Великог рата</i>	361
Милош Ковић, <i>Босна и Херцеговина и Сарајевски атентат у британској штампи (29. јун – 2. јул 1914)</i>	363
Miloš Ković, <i>Bosnia and Herzegovina and the Sarajevo Assassination in the British Press (29 June – 2 July 1914)</i>	372
Александар Растовић, <i>Сетон Војсон о српској политичкој елити</i>	375
Aleksandar Rastović, <i>Seton-Watson About the Serbian Political Elite</i>	395
Петар В. Крестић, <i>Александар Арнаутовић, Из предгробних мемоара (Рат/Војска/Кабинет министара/Бугарски рат/Албанија/Посланство у Паризу)</i>	397
Petar V. Krestić, <i>Aleksandar Arnautović, From Pre-Grave Memoirs (War/Army/Minister's Cabinet/Bulgarian war/Albania/Embassy in Paris)</i>	413
Душан Топаловић, <i>Развој шведско-српских трговинских веза и конзуларних односа до 1914. године</i>	415
Dušan Topalović, <i>Review of Development of the Swedish-Serbian Trade and Consular Relations Until 1914</i>	441
Боривоје Милошевић, <i>Владимир Ђоровић на Велеиздајничком процесу у Бањој Луци 1915–1916. године</i>	443
Borivoje Milošević, <i>Vladimir Ćorović at the High-treason Process in Banja Luka in 1915–1916</i>	460
Биљана Вучетић, <i>Стенли Харџ Озборн, амерички лекар у Србији 1915. године</i>	461
Biljana Vučetić, <i>Stanley Hart Osborn, An American Doctor in Serbia in 1915</i>	475

Jean-Paul Bled, <i>Le mythe de François-Joseph</i>	477
Жан-Пол Блед, <i>Франц Јозеф и његов мит</i>	484
Јована Шалјић, <i>Осман Ђикић и његов џајрећ</i>	485
Jovana Šaljić, <i>Osman Đikić and his Struggle</i>	500
Горан Латиновић, <i>Југословенско-италијански економски односи (1934–1936)</i>	501
Goran Latinović, <i>Yugoslav-Italian Economic Relations (1934–1936)</i>	510
Мира Радојевић, <i>Демокрајтска сјџранка и Сјоразум Цвејковић–Мачек</i>	513
Mira Radojević, <i>Democratic Party and the Cvetković–Maček Agreement</i>	531
Драга Мاستиловић, <i>Срби из долине Неретве и Сјоразум Цвејковић–Мачек 1939. ѓодине</i>	533
Draga Mastilović, <i>Serbs From the Neretva Valley and the Cvetković–Maček Agreement of 1939</i>	549
Војислав Павловић, <i>Мисија Вилијема Донована на Балкану, јануар–фебруар 1941.</i>	551
Vojislav Pavlović, <i>Mission of William Donovan in the Balkans January–February 1941</i>	564
Зоран Лакић, <i>Црна Гора у научном гјелу академика Милорада Екмечића</i>	565
Zoran Lakić, <i>Montenegro in the Scientific Work of Academician Milorad Ekmečić</i>	572
Е. Ју. Гуськова, <i>Сообщения ЦК КПЮ о состоянии межнациональных отношений в республиках Югославии в первое десятилетие после второй мировой войны</i>	573
Јелена Гускова, <i>Извештаји ЦК КПЈ о сјању међунационалних односа у рејубликама Југославије у првој деценији после Другог свејског рајта</i>	586

Одељење историјских наука Српске академије наука и уметности посвећује овај број Гласа академику Милораду Екмечићу који је у њој провео више деценија најпре као члан ван радног састава, да би потом био преведен у статус редовног члана. Академик Милорад Екмечић је био оснивач и дугогодишњи председник њеног Одбора за историју Босне и Херцеговине и члан више других одбора. Са успехом је обављао и дужност члана њеног Председништва. Академик Екмечић је био један од најугледнијих српских историчара, чије стваралаштво представља научну заоставштину немерљиве вредности. Његови радови јединствени су по богатој подлози која му је послужила за аналитичко расуђивање и синтетичко излагање. Оригинална тумачења и бриљантни закључци, исказани једноставним али изражајним језиком, зрачили су код њега особитом свежином.

Овај зборник садржи 33 оригинална рада и уводни рад посвећен академику Милораду Екмечићу. Потпуна библиографија радова академика Екмечића објављена је у традиционалној серији библиографија угледних академика.

Редакциони одбор

ЧЛАНОВИ РЕДКЦИОНОГ ОДБОРА:

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ, уредник
ВАСИЛИЈЕ КРЕСТИЋ
ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ
ГОЈКО СУБОТИЋ
ЉУБОДРАГ ДИМИЋ
СЛАВЕНКО ТЕРЗИЋ
МИЛОШ КОВИЋ, секретар

РАЈКО КУЗМАНОВИЋ

УЛОГА НАУКЕ И АКАДЕМИЈА У РАЗВОЈУ ДРУШТВА

„Историчару је увек теже да присуствује и учествује у прављењу историје него да је, у оним тихим тренуцима, пише“.

(Милорад Екмечић: Из бесједе поводом оснивања АНУРС-а)

А п с т р а к т. – Законитост је да у друштву ништа не стоји већ се креће, брже или спорије, видљиво или мање видљиво. То кретање неизбјежно изазива промјене у објективној стварности које су најчешће усмјерене ка бољој будућности, мада има и изузетака. У тој објективној стварности настало је друштвеном динамиком средишње мјесто заузима човјек. Постоје одређени фактори у друштву који могу да убрзају његов развој. До данас се издиференцирало више таквих фактора, међу којима су прије свих: образовање, наука, култура и владавина права. Опште је увјерење да су наука и научноистраживачки рад битне полуге свеукупног развоја друштва, јер је наука моћна енергија која је преобразила свијет стављањем у употребу одређених технологија и знања о објективној стварности. Тако се потврђује да без науке нема развоја, а без развоја нема напретка. Академије наука су научне лабораторије, у којима се научним методама откривају нове чињенице и законитости. У том смислу Српска академија наука и уметности веома успјешно обавља своју мисију и чини све да и Академија наука и уметности Републике Српске дјелује у том смјеру.

Кључне ријечи: наука, образовање, култура, академије, научници, чланови академија, друштво, будућност, открића и научноистраживачки рад

1. ЗАКОНИТОСТ ДРУШТВЕНИХ ПРОМЈЕНА

Друштво није статично и не представља један трајно уређен модел. Законитост је да ништа у друштву не стоји већ се креће. Ту законитост уочио је давно грчки филозоф Хераклит и сажео је у изреку: *panta rei*¹, што значи све тече, све се мијења, све се креће брже или спорије, видљиво или мање видљиво. То кретање, та друштвена динамика, неизбјежно изазива промјене у објективној стварности. Одвајкада је присутна природна тежња човјека да у тим промјенама трага за нечим што осигурава већу слободу, напредније и хуманије државно и друштвено уређење. Увијек је човјек био, а и данас је загладан у будућност и најчешће полаже наде у то да ће она бити боља од садашњости. Као временска категорија, будућност ће доћи сама по себи, слиједом природне (еволутивне) законитости, па било да је лошија или боља од садашњости или прошлости. Међутим, боља будућност умногоме зависи и од нас, од људи и неких фактора које моделују људи, попут науке, образовања, економије, опште културе, технолошког развоја и др. То су, у ствари, покретачке снаге развоја друштва које је створио човјек. Поред тих снага постоје и оне природне – еволутивне снаге, које условљавају „тихе“ и дуготрајне промјене, као што су, на примјер, еволуција човјека или биљног и животињског свијета. Међутим, нас интересују друштвене промјене, њихове покретачке снаге и резултати тих промјена.

Чињеница је да је цијели свијет, нарочито крајем XX и почетком XXI вијека, грозничаво ушао у потрагу за новим моделом или типом друштва који би се могао означити као нови модел заједнице. У XX вијеку модел новог друштва био је социјализам, али се тај модел брзо иживио, па се свијет углавном поново почео враћати моделу грађанског друштва. Са повратком класичном грађанском друштву многе државе и народи суочени су са новим проблемима који су произашли из доминације униполарног модела оличеног у глобализацији. Тако је већина свијета остала збуњена, јер су самосталност, сувереност и слободе по том моделу релативизоване. У таквој ситуацији пут ка некој бољој будућности постао је прилично магловит и неизвјестан. И поред тога земље западног Балкана јуре и траже бољу будућност унутар оквира Европске уније.²

Дакле, када су елементи глобализма (преко транзиције и реформи) ушли у животе људи, држава и народа почело се постављати питање да ли циљеви глобализације, транзиције и реформи заиста воде човјечанство

¹ Хераклит (Ефежанин), према Данку Грлићу (1968), *Лексикон филозофа*, Напријед, Загреб, стр. 234.

² Јован Душанић (2001), *Транзиција, велика шанса или ојасна замка*, Економски институт, Београд, стр. 57.

у жељено и претпостављено ново друштво, друштво боље будућности? Поред тога, отворена су још нека питања. Ако заиста постоји боље и ново друштво, када оно наступа, који су услови да би се почело остваривати, ко су носиоци тог процеса, које су то покретачке снаге, те да ли је тај пут бесконачан или се завршава као одређени циклус? Чини се, историјски гледано, да нема јасне визије, форме, облика и садржаја новог друштва, већ да сваки талас промјена, свака генерација и свака историјска етапа имају своју визију будућности.

2. УЛОГА НАУКЕ У ДРУШТВЕНИМ ПРОМЈЕНАМА

Постоје одређени фактори у друштву који могу да убрзају његов развој. Ти фактори, као покретачке снаге, различити су и могу да имају промјенљив утицај (јачи или слабији, бржи или спорији и сл.). То зависи од глобалних околности. Листа покретачких снага најчешће обухвата: демократско друштвено уређење, вољу политичких фактора, свијест људи о потреби стварања новог поретка, образовање, науку, културу, владавину права, те добро организовану економију. Очигледно је да је лепеза покретачких снага веома широка, али су наука и образовање најзначајније међу њима. У том смислу, осврнућемо се само на науку као покретачку снагу на путу ка новом друштву.

Доказано је да је наука стратешки значајна и да представља кључни фактор и одлучујућу снагу која покреће ка једном новом и здравом друштву и праведнијем свијету. Зато је задатак науке, ма гдје да је настала и ма гдје да се развија, да открива нове чињенице и законе, да подстиче динамику развоја друштва, да даје објашњење појава и, на концу, да предвиђа и управља појавама. Наука је била, јесте и биће базично обиљежје развоја. „Зато ће већ данас, а у блиској будућности ће укупан развој зависити од науке и њене примене. Кључни фактор цивилизацијског развоја постаје наука. У оној мери у којој се из непосредне производње уклања радна снага човека у производњу улази много моћнија енергија, наука као покретачка снага“.³

Као систематизовани збир знања о објективној и провјерљивој стварности, наука дјелује у одређеним историјским оквирима. Она нема простор за који је ексклузивно везана, што значи да нема *домовину*.⁴ Међутим, научници живе и раде на одређеној територији и везани су за тај простор, али само дотле док резултат њиховог истраживања (откриће) не

³ Мирослав Печујлић (1980), *Универзитет будућности*, Савремена публицистика – Политика, Београд, стр. 9.

⁴ Милан Галогожа (2001), *Филозофија живота*, Менаџмент колеџ, Нови Сад, стр. 2 (15).

буде саопштен. Послије тога њихово достигнуће постаје опште добро и ставља се на употребу цијелом човјечанству. Тако се наука јавља као планетарна и моћна енергија, као незамјенљива производна снага.

Да је наука заједничко добро потврђује и одлука Уједињених нација из 2001. године, којом је установљен Свјетски дан науке, који се отада обиљежава сваке године, половином новембра. Са поносом можемо рећи да, као малобројан народ, битно партиципирамо у стварању науке. То свједоче достигнућа Тесле, Миланковића, Цвијића, Савића, Панчића, Пупина, Екмечића и других.

Када је Миланковић у Бечу представљао своја открића, међу којима и нови календар, питали су га како то да тако мали народ и држава дају тако велике научнике. Он је одговорио: „Никада величина колевке не одређује величину детета“.⁵

Дакле, науку стварају људи и у малим и у великим земљама и народима. Они мисле, конструишу, упоређују и дјелују као интерактивна бића. Двадесети вијек створио је солидну кадровску и техничко-технолошку основу да би с почетка XXI вијека дошло до научних и практичних резултата. На почетку XX вијека у југоисточној Европи једва је било педесетак компетентних научноистраживачких организација, а крајем XX вијека на том истом географском подручју регистровано их је око 670. Тако широка институционална основа несумњиво даје и наговјештава да је отворен пут ка неком бољем окружењу у вијеку ученог друштва. Да би се одржао тај позитивни тренд развоја и утицаја науке на квалитетнији живот људи, нужно је утицати и на праведнију расподјелу добара. Наиме, мале и сиромашне државе и народи у тешкој су материјалној кризи у којој наука највише трпи. У земљама Балкана за науку се издваја од 0,06 до 0,10% бруто домаћег производа, а из буџета се за науку издваја тек 0,28 до 0,45%, док се у развијеним земљама Европе и свијета издваја и до 3% бруто домаћег производа. С друге стране, развијене земље Европе користе огромне фондове, док неразвијене земље, попут балканских, добијају мрвице или ништа. Ако се и даље настави тренд тако драстичне економске неједнакости, велико је питање да ли се може и даље вјеровати у Европу као мјесто боље будућности.

3. УЛОГА АКАДЕМИЈА У СТВАРАЊУ ДРУШТВА БУДУЋНОСТИ

Ако смо оправдано означили науку као моћну енергију и покретачку снагу развоја у цјелини, онда академије треба означити као незамјенљиве институције за стварање науке и њену примјену и битан фактор који

⁵ Винко Богдан (2010), *Поздравна ријеч*, Зборник радова са научног скупа Милутин Миланковић у свом и нашем времену, Бања Лука, стр. 15–18.

утиче на стварање друштва будућности. Академије су научне лабораторије и радионице у којима се, научним методама, откривају нове чињенице и законитости, дају објашњења природних и друштвених процеса, те предвиђају и упоређују појаве. Све академије – државне, регионалне, свјетске или било које друге, имају скоро исте фундаменталне циљеве и задатке. Оне прије свега треба да подстичу универзалне вриједности науке и умјетности, да чувају, његују и унапређују дух, стваралачке способности и потенцијале народа, да буду стални и активни учесници у изради и спровођењу стратегије дугорочног развоја и да тако стварају квалитетан начин живота⁶.

Да би академије оствариле своје циљеве и задатке ради којих и постоје, а који отварају пут у бољу будућност, морају да реализују и посебне и опште цивилизацијске задатке. Такође, и центри локалне, државне, регионалне и европске моћи морају да промијене свој став према академијама. То се нарочито односи на сферу посједовања материјалних добара и на ставове и препоруке академија о битним друштвеним питањима.

Да би се остварили циљеви и задаци како науке тако и академија, и да би центри прихватили и подржали њихове ставове, нужно је отклонити неке заблуде, схватања и појаве.

1) Академије са својим научним и стручним потенцијалом морају стално и упорно да раде на стварању повјерења у науку и научне институције. То повјерење мора да се оствари на најмање три нивоа: повјерење научних радника и институција из окружења, повјерење људи и организација који користе науку и повјерење носилаца власти. Повјерење се стиче доказивањем да је наука у служби човјека, да се научници и наука не боре за политичку моћ, већ за моћ чињеница и научне истине.

2) Потребно је отклањање заблуда и погрешних схватања о науци и њеним институцијама. Такође, битно је отклонити, или барем ублажити схватање да је наука свемогућа у свакој практичној ситуацији, да је обавезна да рјешава текућа, најчешће кризна питања у области економије, политике и свих других дјелатности, те да је крива за злоупотребу научних открића и достигнућа (попут атомске енергије).

3) Нужно је отклањање политичких притисака на научне установе и научнике, што је честа појава како у развијеним, тако и у земљама у транзицији. Академије и научни радници не смију да падну под утицај дневне политике, иако, с друге стране, не смију да буду ни пасивни, нарочито када је ријеч о стратешким питањима нације, односно државотворне јединице.

⁶ Рајко Кузмановић (2001), *Наука између лејтарџије и динамике*, Зборник радова Положај науке у Републици Српској, Министарство науке и технологије, Универзитет у Бањој Луци, Универзитет у Српском Сарајеву, Бања Лука, стр. 40–48.

4) Отклањање пасивности научника и академија која се испољава на два начина. Један од разлога пасивности је устезање истраживача или институција да изнесу резултате и приједлоге за рјешење неког проблема из скромности, опрезности или страха, а други разлог пасивности прои­злази из равнодушности, незнања или нерада.

5) Отклањање још увијек могуће тенденције стварања научног ко­лонијализма. У земљама структурално зависног развоја, као што су зе­мље Балкана, постоји јак притисак и тенденција да се формира тим сате­литске интелигенције која не стиче способност и вољу за властитим стваралаштвом, и која је заглавана у богати свијет.

6) Стварање већег повјерења у властити научноистраживачки рад и резултате тога рада. Постоји бојазан да слабо интересовање за истражи­вачки рад може довести до окретања лагоднијем путу и до преузимања туђих резултата науке, преузимања лиценци, и то у цјелини, што чини нашу научну радозналост успаваном и умањује властито стваралаштво. И наш познати научник академик Павле Савић својевремено је указивао на појаву опадања властитог научног стваралаштва и на претјерану усмјере­ност, односно пуко преузимање туђих рјешења и лиценци.

7) Отклањање хронично лошег финансијског стања научних уста­нова, посебно академија, нарочито у земљама југоисточне Европе. Дома­ћи извори финансирања су преслаби, док развијене земље имају веома развијене фондове, али их љубоморно чувају и постављају тешке услове за њихово коришћење.

На крају, академије, као највише научне институције, оствариће своју мисију и позитивну улогу у развоју друштва будућности подизањем дигнитета науке, отклањањем општих негативних појава и активирањем научноистраживачког потенцијала на индивидуалном, групном и инсти­туционалном нивоу. Тиме ће се потврдити да је наука моћна енергија, а академије најзначајније институције наука и умјетности.

4. УЛОГА НАУЧНИКА У СТВАРАЊУ БОЉЕГ ДРУШТВА

Људи су одвајкада представљали основну и најјачу покретачку сна­гу друштвеног развоја. Они размишљају, планирају, проналазе, комбину­ју и креирају да би животну околинину учинили што приступачнијом. Коли­ко су у томе успјели током дугог историјског развоја, зависило је од достигнутог степена духовне и материјалне културе, друштвеног и тех­ничко-технолошког напретка уопште. У том ланцу детерминативних фак­тора образовање има кључну улогу, било да је оно елементарно, средњо­школско или универзитетско. У ствари, знање добија стратешко мјесто у

развоју друштва. Када се знање систематизује по научној методологији оно постаје наука, а наука је основна покретачка снага техничко-технолошког и културног развоја. У вријеме када су универзитети били ријеткост, када су били доступни само елити и када су имали мали број студената, нису могли битно утицати на позитиван друштвени развој. Зато је тек у минулом вијеку дошло до „експлозије“ високог образовања. Из такве базе израстао је квалитет који се означава као научни кадар.

Масовна база високошколских кадрова омогућила је да се из ње издвоје они способнији који се могу бавити научним радом. Такав процес у високом образовању захтијевао је формирање различитих установа (факултета, института, завода, центара, академија и сл.), под чијим окриљем ће дјеловати научни кадар. Академије наука и умјетности издвојиле су се у сам врх пирамиде таквих установа. Оне су се оснивале тамо гдје је постојала критична маса истраживача, научника и умјетника, који су могли носити терет највише научне и умјетничке институције. Тако су се у корпусу српског народа – прво у Србији, потом у Црној Гори и на крају у Републици Српској – формирале академије. У Србији је то било прије 175 година, у Црној Гори прије 45, а у Републици Српској прије 23 године. Српску академију наука и уметности подизала је плејада од око 1.480 научника, патриота и родољуба. Она је израсла у респектабилну научну институцију познату и признату у свијету.

У Републици Српској, у ери грађанског рата (1992–1995) када је у Босни и Херцеговини био угрожен сам опстанак српског народа, група ентузијаста – академика протјераних из Сарајева иницирала је оснивање Академије наука и умјетности Републике Српске. Међу њима су били: Петар Мандић, Милорад Екмечић, Десанка Ковачевић Којић, Војин Комадина, Славко Леовац, Милан Васић, Радован Вучковић, Веселин Перић и Манојло Маравић. Ту иницијативу подржале су Српска академија наука и уметности, Црногорска академија наука и умјетности и Матица српска. Након тога, у децембру 1993. године, Народна скупштина Републике Српске донијела је Закон о Академији наука и умјетности Републике Српске.

На Оснивачкој скупштини Академије наука и умјетности Републике Српске, 11. октобра 1996. године на Јахорини, изабрано је руководство и утврђени су циљеви и задаци Академије. На свечаној сједници говорили су бројни гости и други присутни делегати. Посебно издвајамо фрагменте из бесједе академика Милорада Екмечића. „Историчару је увек теже да присуствује и учествује у прављењу историје него да је, у оним тихим тренуцима, пише. А мени се чини, да је ово тренутак у коме се прави историја. Мислим да ми данас пролазимо кроз још један нови почетак... Срби су у БиХ први створили световну интелигенцију, да не кажем интелигенцију уопште... Световна интелигенција је стварана тек касније, кра-

јем XVIII и почетком XIX века, и то углавном у српским школама које су подизале српске општине [...] Територијално, та интелигенција била је неједнако распоређена: највише интелектуалаца било је из Крајине и из Херцеговине [...] Српска интелигенција је и бројем, а да не говоримо о квалитету [...] предњачила у БиХ. Она је увек доминирала. Било је покушаја, у периоду 1914–1917, да се та интелигенција затре [...] Мислим да српски интелектуалци и данас осјећају куцање на врата, стари зов једне историјске мисије да то поново ураде. Када је отворан Универзитет у Сарајеву, након 1948. године, матичари су били из Београда. [...] Није, дакле, никакво чудо да је управо српска култура из Београда требало да помогне култури и науци БиХ да поново стане на своје ноге“.⁷ Допринос Милорада Екмечића стварању новог и праведнијег друштва је снажна подршка развоју Академије наука и умјетности Републике Српске.

5. ТЕЖЊА ЉУДИ ЗА БОЉОМ БУДУЋНОШЋУ

Природна тежња људи је да желе бољу будућност, а то значи већу сигурност, слободу и услове за бољи и срећнији живот. Међутим, тешко је дефинисати бољу будућност, јер она није једнака за све и у свим приликама. Свака држава и сваки народ имају своје визије боље будућности, али у једном се слажу, а то је да развој друштва не долази стихијски, већ организовано и условљено. То су у ствари динамички фактори који утичу или могу утицати на то да ствари у друштву не стоје, већ да се крећу у задатом смјеру.

Међутим, тешко је предвидјети у којим дијеловима свијета ће промјене настати, на који начин и у које вријеме. Али једно је сигурно: жеља за бољом будућношћу је константна, а остали фактори су варијабилни. Та промјенљива, непозната и скривена страна овог проблема представља покретачки фактор истраживачима и подстиче њихову радозналост.

Људи не желе било какву будућност, већ ону која ће бити оличење здравог друштва, а то је оно друштво у којем је човјек мјерило свих ствари⁸ и у којем је доминантна култура мира, сарадње, уважавања и недискриминације.⁹ Историја нас поучава да је у разним историјским периодима било много прогресивних покрета који су са промјенљивом срећом остваривали своју замисао бољег друштва, оног које ће осигурати бољи

⁷ Милорад Екмечић, *Поново се рађамо*, Академија наука и умјетности Републике Српске, 1993–2013. (монографија), Бесједа, Бања Лука 2013, стр. 35 и 36.

⁸ Протагора: *Човјек је мјерило свих ствари, постојећих да јесу, а нејостојећих да нису*, према Бранку Бошњаку, Грчка филозофија, Матица хрватска, Загреб, 1956, стр. 76.

⁹ Чланови 2 и 7 Опште декларације о правима човјека, Уједињене нације, 10. децембар 1948. године.

живот људи, већу слободу, хуманији поредак и друштвено уређење. У потрази за бољим друштвом (здравим друштвом) људи траже своју срећу, свјесни да су за срећу потребна најмање два фактора: човјек и друштво. О томе познати филозоф Берtrand Расел у свом дјелу *Освајање среће* пише: „Очигледно, срећа долази од самог човека, али и од спољашњег света – од друштва“.¹⁰

Уколико овај проблем посматрамо у конкретнијим оквирима, можемо се запитати да ли академије, као еминентне институције, могу помоћи људима и човјечанству да дођу до замишљене боље будућности, до срећнијег живота или све остаје на покушајима? Мислим да барем имамо добру вољу да нешто учинимо, а колико ће наши покушаји бити успјешни показаће вријеме. Међутим, велики и моћни свијет нуди неке моделе глобалне организације друштва, па је те моделе потребно размотрити с дозом опреза (*cum grano salis*).

6. ПОСТОЈЕ ЛИ МОДЕЛИ ЗА НОВО ДРУШТВО

Данашњој генерацији, људима XXI вијека, у већем дијелу свијета, посебно у југоисточној Европи, наметнут је модел новог друштва који се дефинише као евроатлански или нови глобални свјетски поредак (глобализам), уређен по вољи и правилима највеће свјетске суперсиле. Да би се остварили принципи глобализације, који се наводно огледају у уједначавању и приближавању цивилизација на планети, дозвољени су сви механизми утицаја, од којих су најбитнији: идеолошко-политички, економско-финансијски и војни.

Међутим, брзо је уочено да циљ глобализације није хумано, демократско и економско уједначавање и приближавање цивилизација, већ претварање биполарног у униполарни свијет. Јасно се види, на бројним примјерима, да глобализација није дала неки нарочит напредак, већ су њене посљедице видљиве кроз бројне сукобе, ратове, миграције, дисолуције држава, распада једних и стварања других система, падове једних и успостављања других уставности, мајоризације и дискриминације слабијих и сиромашних од стране јаких и богатих.

Стање се не поправља ни после двије-три деценије од појаве глобализације као модела уређења свијета. Борба за нови свјетски поредак, доминацију, престиж, моћ и нова тржишта добија планетарна обиљежја. Свијет у којем живимо обилује парадоксима и противрјечностима, потресају га економске и политичке кризе, његову социјалну кохезију разарају експлоатација, дискриминација, самовоља и неправда. Све те појаве уносе сумњу и невјерицу у модел уређења који нам се нуди глобализацијом.

¹⁰ Берtrand Расел (1964), *Освајање среће*, Минерва, Београд, стр. 160.

Зато свијет мора да се замисли и потражи алтернативни модел или моделе друштва, и врати се ка биполарном или мултиполарном систему. У тој потрази за новим и бољим облицима организације и управљања свијетом сви морају да дају свој прилог, поготово они који имају моћ (уз предуслов да се одрекну свог егоизма), али и наука и академије као институционални облици дјеловања.

Међутим, свјесни смо потешкоћа које нас на том путу очекују, јер је глобализација оставила тешко неповјерење и непоуздање, па се данас постављају бројна питања на која се очекују одговори.

7. ПРОТИВРЈЕЧЈА НА ПУТУ У ЕВРОПСКО ДРУШТВО

На путу до новог друштва – друштва будућности, налазе се бројне потешкоће које означавамо као противрјечја или контроверзе. Поменућемо само неке од њих које су очигледне.

Прво противрјечје или контроверза односи се на слабост (инертност) теоријског мишљења у области друштвених наука у односу на задатке које имамо на пројектовању и стварању новог друштва. Сви феномени који се односе на кретање друштва често се тумаче помоћу наивних, упрошћених и научно неутемељених ставова. Не тражи се меритум проблема.

Друга противрјечност је недефинисаност друштвене категорије ново друштво, друштво будућности, боље друштво, здраво друштво којем тежимо. Да ли се под наведеним појмовима подразумијева визија будућности коју даје пројекат глобализације, или је то визија Европске уније, или визија појединих истраживача – футуролога. Управо због тих непознаница не знамо колико је поуздана мапа пута коју стварамо да бисмо дошли до замишљеног и жељеног новог друштва. Не знамо шта добијамо а шта губимо, па најчешће идемо у непознато као „гуске у магли“.

Трећа непознаница укључује питање хоће ли то ново друштво, ако и када до њега дође, отклонити огроман јаз између богатих и сиромашних који се досад непрестано повећава.

Четврта контроверза је у томе да се интеграције и дезинтеграције у друштву паралелно јављају и једна другу подстичу. Јака интеграциона тенденција изазива још јачи процес дезинтеграције и обрнуто, као нпр. у Босни и Херцеговини. Јачи захтјев за унитаризацијом БиХ појачава захтјев ентитета за дезинтеграцијом. Ти процеси су видљиви не само у БиХ, већ и у Србији, Шпанији, Великој Британији, Украјини и многим другим земљама.

Пето, изражен је несклад између стварног и нормативног – између постављених циљева интегрисања у Унију и резултата спровођења реформи у процесу транзиције. Наиме, пред државе кандидате за улазак у Уни-

ју постављају се услови које је напросто немогуће испунити. Уколико се неки и испуне, та држава и народ добијају нове задатке и постају још зависнији.

Бројна су и друга спорна питања, несугласице и контроверзе, посебно они који се односе на идентитет и суверенитет народа и држава.

8. ЗАКЉУЧАК

Академије, као највише научне институције, имају позитивну улогу у развоју друштва будућности, а своју мисију оствариће подизањем дигнитета науке, отклањањем општих негативних појава и активирањем научноистраживачког потенцијала на индивидуалном, групном и институционалном нивоу. Тако ће се потврдити да је наука моћна енергија, а академије најзначајније институције наука и умјетности.

Међутим, академије немају конкретну снагу и моћ (финансије, економију, идеолошки утицај, оружане снаге, полицију и др.), које се данас обилато користе у наметању воље јачега. Проблем на путу ка бољој будућности – здравом друштву, представља и то што моћни свијет није понудио више могућности и више модела бољег друштва, осим америчког глобализма и европског унионизма. Малим државама и народима није лако да се уграде у понуђене моделе. Ипак, трачак наде видимо у приступању Европској унији, без обзира на то што нисмо сигурни да ће нам тада и тамо бити боље. Зато остаје да сви ми, као генерација којој је историја намијенила да тражимо пут ка бољем и здравијем друштву, ка бољој будућности, радимо на томе, ослањајући се на плејаду чланова академија, посебно истакнутих појединаца – научника, попут академика Милорада Екмечића.

Rajko Kuzmanović

THE ROLE OF SCIENCE AND ACADEMIES IN THE DEVELOPMENT OF THE SOCIETY

S u m m a r y

The academies, as the highest scientific institutions, have a progressive role in the development of the society of future. The mission of the academies is going to be realized by the raising dignity of the science, elimination of general negative phenomena, activation of scientific and research potentials at individual, group and institutional level. That

will prove the science as a strong energy, and the academies as a most important institutions of science and art.

But, the academies themselves don't have concrete power (finances, economy, political power, military forces, police forces etc.) that is used to impose the will of stronger. The problem on the way to better future and healthier society is a power world that gives no possibilities and other models than American globalism and European unionism. The small countries and nations are faced to the problem of being incorporated in such models. Even so, we could see the glimmer of hope in accession to the European Union. It remains to us, as a generation which history gave the role to find the way for better and healthier society, better future, to keep working on, counting on constellation of Academy's members, distinguished persons and scientist as academician Milorad Ekmečić was.